

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІОСЕМІОТИКИ У НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF SOCIOSEMIOTICS IN TEACHING STUDENTS FOREIGN LANGUAGES

У статті розглядаються перспективи запровадження принципів соціосеміотики у систему навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах нашої держави. Проаналізовано погляди зарубіжних учених щодо особливостей сприймання автентичних іношомовних текстів в якості соціальних актів комунікації суб'єктами навчання; обґрунтовано доцільність залучення текстового підходу до навчання іноземних мов студентів; окреслені можливості модернізації підходів до розвитку мовної особистості студента. Автором акцентовано необхідність оновлення й видозмінювання навчальних планів та програм з іноземних мов, а також критеріїв відбору іношомовних навчальних матеріалів для студентів університетів. Текстове навчання розглядається в якості практичного підходу застосування якого здатне оптимізувати розв'язання проблем навчання іноземних мов, об'єктивно оцінити рівень розвитку мовних та мовленнєвих умінь та навичок, оптимізувати процес оволодіння іноземною мовою.

Ключові слова: навчання іноземних мов, семіотика, комунікативні завдання, текст, текстовий підхід.

In the article the prospects of introducing the foundations of social semiotics into the educational process are specified and the perspectives of implementing pedagogical concepts of social semiotics in the process of teaching foreign languages are considered. The authors analyzed the standpoints of foreign scholars concerning the contribution of the students' semiotic work into the educational process, determined the peculiarities of perception of authentic and educational texts as social communication acts and established the ways of revising the approaches to formation of a language individual. It is stressed, that to fulfil the tasks of social semiotic pedagogy it is expedient to implement the text-based approach into the process of teaching foreign languages. The students' awareness about the semiotic potential of a text along with their understanding of the importance of the proper choice of linguistic and grammar means for the cumulative meaning of a text and the capacity of its impact on readers should be of crucial importance. For this reason, text analysis and other types of text activities are extensively used in the process of teaching Ukrainian and foreign languages. The authors established that integration of foundations of social semiotics into the process of teaching languages should envisage transforming the principles of the methodology of language teaching, altering approaches to teaching thereof, designing new programmes and criteria for selecting teaching resources. Introducing the foundations of social semiotics into the process of teaching foreign languages should provide greater opportunities to renovate and reconsider the content of teaching syllabi and curricular on foreign languages, and therefore, approaches to teaching languages.

Key words: teaching foreign languages, semiotics, communicative activities, text, text-based approach.

Постановка проблеми: На сучасному етапі іноземні мови все більш істотно впливають на узвичаєне життя людини. Отже, підвищення ефективності навчання іноземних мов у закладах освіти набуває актуальності. Вітчизняними та зарубіжними вченими здійснені численні практичні та теоретичні психологічні й лінгводидактичні дослідження, присвячені актуальним питанням навчання іноземних мов, розвитку мовної свідомості учнів та формуванню мовних та мовленнєвих умінь та навичок. Втім окремі завдання навчання іноземних мов, а саме мотивація до вивчення іноземних мов, відповідність навчання мов набутому досвіду студентів, міжпредметні зв'язки та фахове спрямування навчання іноземних мов, інтеграція новацій психологічної науки до галузі навчання іноземних мов є предметом наукових дискусій. У цій статті ми розглянули одну з таких полемічних проблем, а саме, впровадження положень текстового підходу у процес навчання іноземних мов на засадах семіотичної парадигми. Ця стаття має на меті не лише проінформувати науковий загал щодо потенціалу інтеграції принципів текстового підходу під час навчання іноземних мов з огляду на зарубіжний досвід, але й указати на потенційні переваги застосування засад текстового підходу й основ семіотики в практику навчання іноземних мов на усіх освітніх етапах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Підвалини соціосеміотики та її вплив на освітню сферу викладені в роботах Б. Деревіанка (Derewianka, B.), К. Крамша (Kramsch, C.), Г. Креса (Kress, G.), Т. Леуена (Leeuwen, T.), Дж. Мартина (Martin, J.), П. Мікана (P. Mican). М. Халлідея (Halliday, M.), Р. Ходжа (Hodge, R.). Доцільність впровадження основ текстового підходу в навчальний процес з іноземних мов була проаналізована такими дослідниками, як Х. Максим (Maxim, H.), Б. Мартінес (Martinez, B.), Дж. Рівера (Rivera, J.), Дж. Річардс (Richards, J.), М. Харт (Hart, M.).

Наукові завдання статті – проаналізувати погляди зарубіжних учених щодо ролі соціосеміотики в навчальному процесі з іноземних мов, розкрити специфіку сприймання автентичних іншомовних суб'єктами навчання.

Мета роботи – вивчити потенціал запровадження положень соціальної семіотики та текстового підходу у навчальний процес з іноземних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд мовних явищ з позицій соціосеміотики зумовлює застосування положень теорії системної функціональної лінгвістики, розробленої М. Халлідеєм. У рамках цієї теорії мова розглядається як форма діяльності, як втілення суспільних стосунків та процесів. Функціональний підхід виступає провідним фактором налагодження та розвитку зв'язків між семіотикою та соціумом [3]. Окрім вивчення матеріальних засобів комунікації та шляхів їхнього соціально регламентованого вжитку, соціальна семіотика окреслює способи використання семіотичних ресурсів для створення комунікативних подій і для їхньої інтерпретації у процесі соціальної взаємодії. Семіотичний підхід передбачає застосування інструментарію із соціальних та гуманітарних наукових галузей: мовознавства, теорії комунікації, культурології, психології, теорії текстів. Проаналізуємо перспективи ефективного поєднання семіотики, мовознавства й педагогіки, а саме, семіотичну роботу студентів під час оволодіння іноземними мовами.

За спостереженням Д. Маверс (Mavers, D.), семіотична робота під час вивчення іноземних мов передбачає застосування мультимодальної інтерпретації й висловлення значень з огляду на соціальну ситуацію навчання [8]. Модальність

вважається “ключовим параметр аналізу того, як люди використовують ресурси, щоб у процесі спілкування висловити істинність або достовірність своїх уявлень про світ, не залежно від того, чи є вони фактом або вигадкою, щирою правдою або припущенням”. Розвиток та поширення інформаційних, комунікаційних та цифрових технологій зумовив перехід від мономодальності, тобто сукупності способів розповсюдження інформаційних даних через відособлені канали сприйняття, до мультимодальності, яка передбачає інтеграцію різних каналів. У цьому контексті візуальні елементи застосовуються для відтворення складних для розуміння і сприйняття ідей та образів. Г. Кресс зазначає, якщо в мовознавстві відправним пунктом розумової діяльності є мова, а саме усне мовлення або письмо, то в мультимодальності матеріальні ресурси мови своєю багаточисельністю й різноманітністю переважають мовлення та письмо [6]. Вивчаючи комунікативні акти, Т. Леуен прийшов до висновку про те, що творення мультимодальних текстів передбачає застосування чотирьох типів семіотичних ресурсів, а саме:

- ритму для надання зв'язності й смислової структури подіям, що розгортаються у часі;
- композиції, що забезпечує просторову організацію тексту;
- зв'язності інформації для зміцнення когнітивних зв'язків між елементами інформації;
- діалогу для сприяння розуміння шляхів застосування структури бесіди для дослідження зв'язків між семіотичними ресурсами, що використовуються у мультимодальних текстах) [7, с. 180-267]. Обсяг мультимодальних текстів у постійно збільшується, трансформуючи ключові аспекти мовлення.

Обізнаність щодо семіотичних можливостей текстів, а також усвідомлення впливу належного вибору лексикограматичних засобів на загальний зміст тексту та продуктивність його впливу на читачів є корисним. Саме тому аналіз текстів й подібні види роботи з текстами повсюдно використовуються під час навчання мов, зокрема іноземних. Цей вид навчальної діяльності аналізується в дослідженнях В. Баучера (Bowcher, W.), Г. Вільямса (Williams, G.), Б. Деревіанка (Derewianka, B.), Дж. Мартіна (Martin, J.). Вчені дійшли висновку про те, що вивчення іноземної мови відповідно до принципів соціосеміотики, а саме як загальнолюдського ресурсу висловлення, конструювання та розуміння значень, потребує використання виключно автентичних мовних зразків, які здатні точно представляти соціокультурний контекст і споріднені сфери суспільної діяльності. Дослідники В. Грабе (Grabe, W.), Ф. Дубін (Dubin, F.), Д. Ескі (Eskey, D.) автентичними вважають тексти, які були створені саме для носіїв певної мови. Такі текстові зразки вчені називають “природними” (natural), тобто “взірцями виучуваної мови, які використовують носії мови для досягнення автентичних комунікативних цілей” [1, с. 137].

Запровадження принципів семіотичного підходу у процес навчання іноземних мов дозволяє з'ясувати, як завдяки текстам студенти долучаються до конструювання значень. М. Халлідей зазначає: “На всіх етапах вивчення мови учень має вибудовувати певний ресурс. Але це ресурс особливого типу: ресурс для створення значення. Я називаю його “потенціал значень”. Не залежно від того, чи індивідуум опановує рідну мову, чи навчається читати й писати, чи вивчає другу або іноземну мову, природничі науки, математику, чи оволодіває стилями письмового мовлення – все це є формами потенціалу значень” [4, с. 274]. Отже вивчення мови передбачає оволодіння навичкою висловлення значень, розширення

ресурсної бази системи мови задля вираження й сприйняття значень. П. Мікан наголошує, що навчання іноземних мов уможливує процес соціалізації студентів в сенсі конструювання значень за допомогою текстів, спрямоване формування дискурсивних ресурсів студентів для забезпечення їхньої участі в актах творення значень в соціальному контексті [10]. Отже застосування засад семіотичної парадигми під час навчання іноземних мов сприяє побудові зв'язків між мовою та певною соціальною структурою, яка виступає одним з проявів суспільної системи, та між мовою й семантичною системою.

Залучення основ соціосеміотики до процесу навчання іноземних мов зумовлює трансформацію засад методології навчання іноземних мов, нових підходів до їхнього навчання, розробки програм та критеріїв відбору навчальних матеріалів. Вчені М. Бонд (Bond, M.), Е. Лопес (Lopez, E.), С. Чу (Chu, P.) вказують на те, що у галузі навчання іноземних мов досі застосовують традиційний підхід, в межах якого граматики та лексика розглядаються в якості базових структурних компонентів, які не пов'язані безпосередньо з текстами, та позбавлені необхідного семантичного навантаження, нехтуючи необхідністю зв'язку тексту та контексту. За спостереженнями дослідників, нерідко самі методології навчання мов, спрямовані на формування та розвиток комунікативних навичок, насправді препарують текст, поділяючи його на частини, звужують дискурс тексту до набору граматичних явищ та лексичних одиниць. Отже студентами, які вивчають іноземні мови, доводиться відтворювати текстоподібні об'єкти для здійснення акту комунікації. П. Мікан вказує, що відділення речень від тексту, граматики від контексту, слів від дискурсу, мови від культури, вправ від значення, мови від контексту її існування дотепер можна спостерігати під час розробки навчальних програм з іноземних мов [11].

Проаналізувавши істотну кількість підручників з іноземних мов Б. Томлінсон (Tomlinson, B.) та А. Гілмор (Gilmore, A.) дійшли висновку про те, що і на сучасному етапі розвитку лінгводидактики в деяких посібниках подання мовних явищ здійснюється шляхом їхнього виокремлення з тексту та контексту, не беручи до уваги те, що добір лексикограматичного інструментарію тексту має узгоджуватися із семантичним рівнем тексту, співвідносного із загальним соціальним контекстом його застосування [14; 2]. Базовим критерієм добору текстів для навчання іноземних мов на практичних заняттях, на думку Т. Джонса, слід вважати автентичність текстів. “Зміни, що вносяться в тексти, які застосовуються для навчання читання, мають бути мінімальними” [5, с. 103]. Крім того, слід брати до уваги стиль мовлення навчальних текстів, оскільки саме вони являтимуть для студентів комунікативні взірці, вживані у ситуаціях реального спілкування виучуваною мовою.

Науковці Вілліямс Г. (Williams, G.), Мікан П. (Mickan, P.), Хасан Р. (Hasan, R.), Шлеппегрел М. (Schlepperegrel, M.) у різні роки схилилися до рішення стосовно необхідності формування педагогіки навчання мов, яка спиралася б на засади соціосеміотики. В основу такої педагогіки варто покласти роботу студентів із автентичними текстами, створеними в ситуаціях реального життя, та репрезентованими у доречному соціальному контексті. Такі тексти можуть бути призначені і для читання, і для прослуховування з метою породження висловлювання чи відповіді, спираючись на значення, які передані у відповідному текстом. Отже центральним об'єктом вивчення мови є розуміння значень, а також транслювання можливих значень за посередництва текстів, які відтворюють неоднорідні соціальні

контексти. За таких умов студенти вправляються у розумінні текстів та вираженні значень в текстах.

Задля втілення завдань педагогіки навчання мов, яка виходила б з положень соціосеміотики, варто застосовувати текстовий підхід до навчання іноземних мов. Зарубіжні вчені Б. Дерев'янка (Derewianka, B.), Х. Максим (Maxim, H.), Б. Мартінес (Martinez, B.), Дж. Рівера (Rivera, J.), Дж. Річардс (Richards, J.), М. Харт (Hart, M.) у різний спосіб окреслювали змістовне наповнення поняття “текстовий підхід”. Зокрема Дж. Річардс називав цей підхід “текстовим навчанням” (text-based instruction), в рамках якого застосовуватися різні за формою й жанром усні й письмові тексти у визначених специфічних контекстах їхнього вжитку” [12, с. 36]. У свою чергу, Х. Максим, Дж. Рівера, М. Харт послуговуються терміном “жанровий підхід” до навчання мов. В межах цього підходу “набуття комунікативної компетенції передбачає опанування різних типів текстів” [9, с. 1]. Вчений Дж. Рівера вважає текстовий та жанровий підходи “основою провадження мовної освіти, в якій в основу навчання мов та побудови навчальних програм покладені навчальні тексти” [13, с. 112]. Текстовим підходом до навчання мов ми вважаємо такий підхід, який спирається на застосування релевантних текстів різних типів або жанрів, дібраних з метою забезпечення процесу навчання іноземних мов, мета якого полягає у розвитку іншомовної комунікативної компетентності студентів.

Завдяки застосуванню текстового підходу до навчання іноземних мов студенти вже на початкових етапах навчання залучаються до читання та прослуховування значної кількості автентичних текстів, підібраних згідно цілей та завдань навчальних планів і програм з іноземних мов, а також відповідно до побажань студентів та їхнього попереднього досвіду творення значень під час читання текстів рідною мовою. Передбачається опрацювання автентичних текстів фахового спрямування та інших текстів на актуальні соціальні та політичні теми для ознайомлення студентів з вживаними стилістичними жанрами. Завдяки цьому розвиваються семіотичні компетенції студентів, підвищується мотивація до вивчення іноземних мов. Крім того, комунікативні навчальні й творчі завдання з іноземних мов, створені на основі автентичних текстів, породжують природні реакції та відповіді, на відміну від штучних питань, складених з метою контролю розуміння прочитаних та прослуханих текстів. Працюючи над автентичними іншомовними текстами, студенти розвивають вміння висловлювати власні думки, виражати власну позицію, погляди, та ставлення, або у інший спосіб осягати дійсність та буття. До того ж аналізуючи іншомовні тексти, осмислюючи їх та реагуючи на їхній зміст студенти здобувають запас знань, навичок та досвіду корисний для роботи з граматичними структурами та формами висловлювання. Опрацьовуючи іншомовні автентичні тексти, студенти вчать аналізувати дискурс та лексикограматичні ресурси, використані для текстуалізації значень.

Узагальнюючи, зазначимо, що навчання іноземних мов передбачає навчання коректного сприйняття та розуміння значень, які містяться у тексті, а також формування навичок добору та застосування доречного стилю та лексикограматичних засобів для того, щоб долучитися до соціокультурної діяльності виучуваною іноземною мовою. З огляду на це, навчання іноземних мов варто розглядати як процес соціалізації, в який ефективно інтегруються, по-перше, вміння студентів застосовувати семіотичні мовні ресурси, здобуті з попереднього життєвого досвіду, а по-друге, ознайомлення із широким діапазоном різножанрових текстів та опрацювання їх. Застосування засад соціосеміотики для

навчання іноземних мов передбачає, що досвід творення значень суб'єктом навчання має виступати центральним елементом навчання іноземних мов, а сама мовна система покликана стати основним ресурсом для вираження значень.

Висновки. Використання принципів соціально семіотичного підходу у процесі навчання іноземних мов пропонує широкі можливості стосовно оновлення та перегляду навчальних планів і програм з іноземних мов, а також трансформації підходів до навчання мов. При цьому текстове навчання є практичним підходом, застосування якого здатне розв'язати конкретні проблеми навчання іноземних мов, допомогти в коректуванні обраної траєкторії вивчення мов, об'єктивно оцінити рівень розвитку мовних та мовленнєвих умінь та навичок, оптимізувати процес оволодіння іноземною мовою.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні досвіду застосування здобутків соціосеміотичного підходу щодо шляхів трансформації методології навчання мов, перегляду змістовної бази підручників, зміни підходів до оцінювання рівня навченості студентів.

Література

1. Dubin, F. (1986). Dealing with texts. In Dubin, F., Eskey, D. and Grabe, W. (eds.), pp. 127-160. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
2. Gilmore, A. (2015). Research into practice: The influence of discourse studies on language descriptions and task design in published ELT materials. *Language Teaching*, 48(4), 506–530.
3. Halliday, M. Language as social semiotics: the social interpretation of language and meaning. – L.: Arnold, 1978. – 256 p.
4. Halliday, M. (2009). The notion of “context” in language education. In J. Webster (Ed.), *Language in education: Collected works of M.A.K. Halliday* (pp. 269–290). London: Continuum.
5. Johns, T. (1994), ‘The text and its message’, in Coulthard, M. (ed.), *Advances in Written Text Analysis*. London: Routledge, pp. 102–116.
6. Kress, G. (1997) *Before Writing: Rethinking the Paths to Literacy*. London: Routledge.
7. Leeuwen T., van. *Introducing social semiotics*. – L., Routledge, 2005. – 314 p.
8. Mavers, D., (2009). Student text-making as semiotic work. *Journal of Early Childhood Literacy*. 9(2). 141-155. 10.1177/1468798409105584.
9. Maxim, H., (2004). Text-based approaches to second language learning and teaching. Available at: www.service.emory.edu/hmaxim/course/601syllabusSo4.pdf (accessed on 20 February 2013).
10. Mickan, P., (2013). *Language curriculum design and socialisation*. Bristol, UK: Multilingual Matters.
11. Mickan, P. (2013). Social semiotics and academic literacies: an epistemological approach to the study of disciplinary discourses. *International Journal of Innovation in English Language Teaching and Research*, 2(1), 65–76.
12. Richards, J.C., (2006). *Communicative language teaching today*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Rivera, J., (2012). Using genre-based approach to promote oral communication in the Colombian English classroom. *Colombian Applied Linguistic Journal* 14(2):109– 126.
14. Tomlinson, B. (Ed.). (2012). *Applied linguistics and materials development*. London: Continuum.

Одержано статтю: 1.03.2019

Прийнято до друку: 26.03.2019